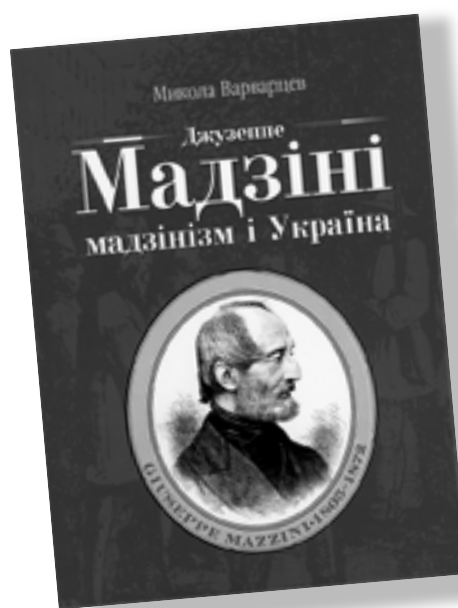

МАДЗІНІЗМ Й ІДЕАЛИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Микола Варварцев. Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна. — Київ: Пульсари, 2005. — 304 с.

Публікація цієї книги збіглася зі знаменною датою, яку відзначали у різних країнах світу, — 200-річчям від дня народження Джузеппе Мадзіні. Саме його постать є центральною у новаторському дослідженні, яке вперше в українській історіографії здійснив головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України доктор історичних наук Микола Варварцев.

Дж. Мадзіні — одна з ключових фігур європейської історії XIX століття: про нього йдеться і в навчальних посібниках, і в універсальних енциклопедіях. Але те, що містить рецензована праця, однозначно засвідчує — перед нами інший Дж. Мадзіні, розкритий стереоскопічно, в обширі і багатовимірності своєї діяльності, звільнений від повторюваних упродовж десятиліть стереотипів і міфів. Автор показує, що правильна за своєю сутністю характеристика Мадзіні як протагоніста італійського національно-визвольного руху стала прокрустовим ложем для визначення його ролі у всесвітній історії. Ще не так давно, за монопольного панування однієї ідеології, недослідженими залишалися цілі пласти історичних фактів і явищ, на яких і зосереджується увага автора монографії. Вони розкривають широкий міжнародний формат діяльності італійського патріота, а разом з тим — і появу окремої ідейно-політичної течії — мадзінізму, що народжувався у дискусіях з прихильниками інших доктрин, зокрема, з пропагаторами класових антагонізмів. Критика, якій піддавав Дж. Мадзіні комуністичні плани оновлення світу, коштувала йому «забуттям» цієї боротьби.

Автор знайомить читача з ідейними суперечками, які розгорталися від 1840-х років в Англії, Італії, Франції та інших країнах Заходу і концентрувалися навколо глобального питання: як просуватися людству до розбудови справедливого суспільного устрою — шляхом конфронтації класів чи гармонізації їхніх інтересів у національних державах? У монографії простежується перебіг цих баталій, наводяться аргументи обох сторін. На відміну від диспутантів XIX століття, сучасний читач має можливість зробити цілком певний висновок, на чий бік схилилися терези історії.

Велике місце в книзі відведено боротьбі створеної 1831 р. Дж. Мадзіні «Молодої Італії»,

діяльність якої живила не тільки фахові видання, а й художню літературу (згадаймо популярний роман «Овід» англійської письменниці Е.Л. Войнич). М. Варварцев виокремлює важливу рису цієї першої загальноіталійської організації республіканців — її працю на засадах солідарності з іншими народами Європи, пригнобленими деспотичними режимами. «Молода Італія», за наведеними документами, стала силою, на яку змушені були зважати у своїй політиці уряди імперій і королівств. Ставлячи за мету здобуття незалежності та об'єднання Італії, Дж. Мадзіні вже від часів появи «Молодої Італії» висунув гасло «священного союзу народів», на протипагу «священному союзу», утвореному монархами у постнаполеонівську добу. Його ідея набула перших реальних обрисів у заснуванні 1834 року міжнародної організації демократичних товариств — «Молодої Європи», яка мала вплив на теренах від Піренейського півострова до берегів Дніпра і Причорномор'я. Кредо, що заманіфестувала «Молода Європа», у подальшому реалізувалося в інших об'єднаннях, якими також переймався Дж. Мадзіні, — Інтернаціональній лізі народів, Центральному комітеті європейської демократії тощо.

Вони поставали на ґрунті завдань повалення гнобительського ладу. Але Дж. Мадзіні, зазначається у монографії, дивився далеко вперед, обмірковуючи і перспективу Європи після утворення вільних національних держав. Якою вона має бути? Відповідь знаходимо у висновку, сформульованому лідером італійських демократів: «Відроджена Італія стане ініціаторкою нового життя, нового могутнього об'єднання націй Європи». Зусилля, які Мадзіні докладав до такого розвитку подій, не залишилися марними: він пророче визначив магістральну тенденцію, що вже у наш час знайшла своє реальне втілення в Європейському Союзі.

З'ясовуючи роль італійського лідера в розробці об'єднаної стратегії народів, М. Варварцев заглиблюється у цілком незайману тему вітчизняної науки — висвітлює ставлення Дж. Мадзіні до історії і культури слов'янського світу. Він докладно розглядає і вводить в обіг у перекладі, представленим у «Додатках» книги, «Слов'янські листи» (1857) — твір, де було дано найґрунтовнішу

на той час західну характеристику слов'янства в контексті європейської історії. У цьому переконуює здійснений у монографії аналіз оцінок ролі слов'янського фактора, представлених Дж. Мадзіні та засновниками класово-пролетарського вчення. На відміну від останніх, італійський мислитель доводив, що слов'яни — важливий союзник західних народів у боротьбі за свободу і національну незалежність. Пророчими стали наведені в книзі заключні рядки «Слов'янських листів»: «Хоч яким би не було майбутнє, важливість руху слов'янського елементу незаперечна. Завдяки йому зміниться карта Європи». Слов'янознавчі уявлення Дж. Мадзіні, як показано в рецензованій праці, ґрунтувалися на його тісних зв'язках з представниками народів Східної Європи, вивченні історичних розвідок про них. Італієць неодноразово звертався до подій в Україні, високо оцінював традиції національно-визвольної боротьби козацтва на чолі з Богданом Хмельницьким.

У монографії простежується сповнений драматизму життєвий шлях Дж. Мадзіні не тільки у площині його щоденної політичної практики, а й інтенсивних теоретичних пошуків, де особливе місце посіла проблема демократії. Конкретно-історичний підхід дав змогу М. Варварцеву окреслити передумови та обставини, за яких у Мадзіні формувалися власні погляди на роль демократії у житті народів, міждержавних стосунках. Найповніше ці його міркування викладені в 1846—1847 рр. у праці «Роздуми про демократію в Європі», справжній зміст і спрямування якої тривалий час ігнорувалися, особливо в радянських публікаціях. Тим часом саме в ній італійський діяч порушив цілу низку питань, актуальних і нині, — про моральний чинник у політиці, виховну функцію демократії, зв'язок між духовною культурою і матеріальним прогресом та ін. Збагнути все це ідейне багатство допомагає вміщений у «Додатках» монографії переклад «Роздумів...» Дж. Мадзіні.

Під кутом зору боротьби за свободу і демократію розглядається в книзі діяльність Римської республіки 1849 року, де італійського ватажка було обрано головою уряду (тріумвіром) і де він зміг на практиці опробувати свою концепцію демократичного ладу. Наведені тут матеріали спростовують поширювані твердження про нехтуван-

ня Дж. Мадзіні соціально-економічними проблемами суспільства. На сторінках дослідження він постає автором державних декретів (й організатором їх реалізації), спрямованих на поліпшення матеріального забезпечення і житлових умов трудящих, системи оподаткування в торгівлі і промисловості, боротьбу з безробіттям тощо.

Під керівництвом тріумвірату Римська республіка надбала цінний досвід демократизації державного апарату, добору його службовців на конкурсних засадах з урахуванням їхніх моральних якостей. Дж. Мадзіні рішуче відмовився від застосування революційного терору і політичних процесів до супротивників республіки, виступив проти заборони й утисків опозиційної преси. Неординарною була і його участь у розробці римської республіканської конституції — найдемократичнішої у тодішній Європі.

Міжнародне значення діяльності Дж. Мадзіні — політика і мислителя — досліджено й у розділі «Мадзіні і Україна: зв'язки, впливи, рецепції». Автор аналізує великий обсяг архівних та інших документів за досить значний період — 30-ті роки ХІХ ст. — початок ХХ ст. М. Варварцеву вдалося відтворити панораму поширення ідей Мадзіні та діяльності його послідовників у нашій країні, істотно доповнити історію розвитку і формування ідейних засад українського національно-визвольного руху.

Не спиняючись на всіх результатах дослідження, викладених у цьому розділі книги, відзначимо, що шлях мадзінізму в Україні було ініційовано саме «Молодою Італією». Перший «кореспондент» Мадзіні з'явився в Одесі, і тоді ж, у 1830-х роках, Наддніпрянина стала ареною дій революційної мережі, якою керував Ш. Конарський — соратник і друг великого італійця. Цікавим виявився порівняльний аналіз М. Варварцевим документів цієї організації: в основних пунктах своєї програми вона спиралася на декларовані «Молодою Італією» принципи. Як з'ясувалося, з мадзінізмом був пов'язаний етапний поворот у розвитку українського руху — від літературно-історичних ремінісценцій до проголошення політичних цілей. З цього погляду плідною можна вважати експертизу програмних документів першої організації українських демократів — Кирило-Мефодіївського братства

(1846–1847) — у контексті поширюваних у Західній Європі й Україні праць італійського лідера і публікацій про нього.

Досвід Дж. Мадзіні та його однодумців віддзеркалився у діяльності наступних поколінь українських патріотів, які гуртувалися у Харківсько-Київському таємному товаристві, Українському центральному комітеті та інших нелегальних організаціях. З мадзінієвської спадщини черпали повчальні уроки для піднесення української самосвідомості М. Драгоманов, а на початку ХХ ст. — письменники і публіцисти П. Карманський, С. Русова, І. Бондаренко, М. Кибальчич та ін. У своїх творах вони відзначали велику роль Джузеппе Мадзіні у вихованні самовідданих борців за свободу народів.

Творча спадщина Дж. Мадзіні, до якої звертається автор монографії, є величезною за своїм обсягом: тільки опублікована її частина налічує 106 томів Національного видання та 11 — додаткової серії. Її, зрозуміло, найбільше вивчають на батьківщині ідейного творця Італійської Республіки. Разом з тим мадзінієзнавчі студії проводяться і в інших країнах Європи, в Америці, Азії. Це — одне зі свідчень того, що порушені Дж. Мадзіні проблеми переросли рамки самої історії італійського Рісорджименто, вони суголосні з динамікою світового розвитку. Безперечно, монографія М. Варварцева, видана спільними зусиллями Італійського інституту культури в Україні та Інституту історії України НАН України, є першою у нашій країні фундаментальною працею з наукової мадзініани. Вона дасть поштовх подальшим дослідженням не тільки у царині історичної науки, а й у вивченні проблем держави і права, філософії, мистецтвознавства і літературознавства — галузей, у яких плідно працював і залишив спадщину Дж. Мадзіні.

На завершення слід додати, що рецензована монографія побудована на численних документальних свідченнях: вони представлені як у дослідницьких сюжетах, так і у витягах з архівних фондів, перекладах, репродукціях картин, історичних ілюстраціях. Усе це склало ґрунтовну базу для важливих висновків й узагальнень, яких дійшов автор.

В. НАУЛКО,
член-кореспондент НАН України (Київ)